

אלא: נשא משה קל וחומר בעצמו, ואמר: ומה מדינים שלא באו אלא לעזור את מואב, (13) אמרה תורה [במדבר כה יז]: "צרור את המדינים והכיתם אותם" (14) — מואבים עצמם, לא כל שבן.

ב-לז

אמר לו הקב"ה למשה: לא כשעלתה על דעתך להלחם עמהם, עלה על דעתי, אלא אני איני רוצה שתילחם בם. כי שתי פרידות [גוזלות] טובות יש לי להוציא מהן, רות המואביה ונעמה העמונית. (1)

בגמרא, שאמר הקב"ה למשה: "לא כשעלתה על דעתך עלתה על דעתי", לאו דוקא הוא, כי הרי כבר נאמר לו שלא להתגרות מלחמה במואב, קודם שנצטווה על מלחמת מדין.

1. א. בפסוק כתוב טעם אחר: "כי לא אתן לך מארצו ירושה כי לבני לוט נתתי את ער ירושה"; וביאר ה"פני יהושע", שנראה לגמרא, שאם לא מטעם הפרידות, אין די בטעם הכתוב, שהרי הפסידו לעצמם שעברו על הברית ועוררו איבה בשלחם אל בלעם, ואם כן נקיים ישראל מהברית שהיה לאברהם עם לוט, כיון שהמואבים פרצו גדר; ואף בטעם של פרידות אין די, כי לא נראה לאסור בשביל זה לחוד את המלחמה, שהרי כמה אומות שיצאו מהם גרים גדולים וחשובים כשמעיה ואבטליון, ואפילו הכי לא מציינו שנאסר להלחם עם אותן אומות בשבילם; ואם משום שאלו חשובים יותר שיצאה מהם מלכות בית דוד, מכל מקום מה בכך, דאף אם הותרה המלחמה, לא יימנע אם חפץ ה' להציל אחד או שנים, שיצאו אלו מבניהם; אלא ודאי, שבאמת עיקר איסור המלחמה הוא מחמת בריתו של לוט, ורק משפשו בנפשותם והפרו את הברית, היה ראוי להתיר להם לישראל, כיון שהם פרצו גדר תחילה, ועל זה הועיל להם זכותן של הפרידות, כענין "ברא מזכה אבוה", שלא יזכר להם זה העוון עד אחר שנולדו, ואז נפקד להם זה העוון, וראה עוד שם, וראה גם ב"גור אריה" על התורה בפרשת מטות [לא ב].

ב. ברש"י בפרשת פנחס על הפסוקים: "צרור את המדינים והכיתם אותם. כי צוררים הם לכם

לסולמא דצור [לא הגיעו עד סולמא דצור], עד דשכחון כולה [עד ששכחו את כל מה שלמדום]."

13. שנאמר [במדבר כב ב]: "וירא בלק בן צפור את כל אשר עשה ישראל לאמורי. ויגר מואב מפני העם מאד כי רב הוא, ויקץ מואב מפני בני ישראל. ויאמר מואב אל זקני מדין, עתה ילחכו הקהל את כל סביבותינו כלחך השור את ירק השדה", הרי משמע שהמואבים היו בסכנה, וקראו למדין לעזרתם; ובסוף הפרשה [פרק כה] מבואר, שבנות מואב ובנות מדין הזנו את בני ישראל כדי להטעותם אחר פעור, וכל זה בעצת בלעם כדי שלא יוכלו בני ישראל לנצח את מואב. ואחר כך נאמר למשה [כה יז]: "צרור את המדינים והכיתם אותם, על דבר אשר נכלו לכם על דבר פעור [היינו מה שהזנו את בנותיהם כדי להטעותם אחר פעור], ועל דבר כזבי בת נשיא מדין אחותם [היא המדינית שזינתה עם זמרי]".

14. כתבו התוספות בשם רבינו תם [וראה גם ברשב"א], שכבר אמר הקב"ה למשה "אל תצר את מואב" קודם מלחמת מדין, שהרי אמר בלק: "כלחוך השור", ומבואר במדרש, שאין הם מותרים אלא בלחיכה בעלמא, כי הוזהרו שלא לעשות עמם מלחמה, הרי שבשעה זו כבר הוזהרו שלא לעשות עמם מלחמה, וזה הרי היה קודם מלחמת מדין שלא היה אלא אחר מעשה בלק ובלעם; ומה שאמרו בגמרא, שנשא משה קל וחומר בעצמו, היינו, שעתידי היה משה לעשות קל וחומר בעצמו; וגם מה שאמרו

היא עצמה **לצאת ממנה דבר טוב, על אהת כמה וכמה דהוה היא עצמה חיה, ולא היה הקב"ה ממיתה. ואם כן, אין לך על מה להצטער.**

כתיב [בראשית יט ל]: "ויעל לוט מצוער [אחר מהפכת סדום ועמורה], וישב בהר ושתי בנותיו עמו, כי ירא לשבת בצוער, וישב במערה הוא ושתי בנותיו. ותאמר

ובדברים אלו ניחם עולא את רב שמואל בר יהודה, וכך אמר לו:

והלא דברים קל וחומר: ומה בשביל שתי פרידות טובות בלבד שיצאו משתי אומות, הם הקב"ה על שתי האומות הגדולות כולן, ולא החריבן.

בת של רבי [בתך], אם כשירה היא וראויה

ממה שחשב משה, שלפי מחשבתו של משה יהיו המואבים יותר ראוי להלחם בס, ולפי מה שפירש לו הקב"ה כאן, יהיו המדינים יותר ראוי להלחם בס, ולא קשיא ולא מידי".

ג. לכאורה "נעמה העמונית" אינה שייכת לענינו, שהרי אנו דנים על מואב ולא על עמון! ? וראה בתוספות.

וב"גור אריה" [מטות, לא בן ד"ה בשתי פרידות כתב: אף על גב שלא בא ממואב אלא פרידה אחת, מכל מקום נקטה הגמרא "שתי פרידות", דסבירא ליה דמה שציוה על מואב ועמון [שלא לעשות עמם מלחמה] הוא שייך זה אצל זה, כי ציוה עליהם כן, לפי שמלכות בית דוד על ידי שניהם יהיה, שהרי מדוד ורחבעם היה מלכות בית דוד; תדע לך דעיקר הכוונה היא כן, שלא היה רחבעם כל כך צדיק שהקב"ה החיה אומה שלימה בשבילו, אלא עיקר הטעם משום שרוצה הקב"ה להוציא מלכות בית דוד על ידי עמון ומואב; וכן מדוקדק לשון הגמרא בהמשך: "ומה בשביל שתי פרידות טובות חס הקב"ה על שתי אומות גדולות", והרי מכל אומה לא היה אלא פרידה אחת, ולא היה לו לומר אלא שהקב"ה החיה שתי אומות כדי שיוציא מכל אחת פרידה אחת, ולא הוה ליה לומר בלשון שתי פרידות, אם לא שנתלה אחת באחרת, שמע מינה כמו שנתבאר, כי שניהם דבר אחד וענין אחד, וראה עוד שם.

בנכליהם אשר נכלו לכם על דבר פעור", כתב: "ואת מואב לא צוה להשמיד, מפני רות שהיתה עתידה לצאת מהם כדאמרינן בבבא קמא.

ואילו בפרשת מטות [לא בן] על הפסוק: "נקום נקמת בני ישראל מאת המדינים", כתב: "ולא מאת המואבים, שהמואבים נכנסו לדבר מחמת יראה שהיו יראים מהם וכו' אבל מדינים נתעברו על ריב לא להם; דבר אחר מפני שתי פרידות טובות וכו'".

וכתב המזרחי שם: "ואי קשיא, מהכא משמע, שיותר ראוי להלחם במדינים מבמואביים, ובפרק שור שנגח ארבעה וחמשה משמע, שיותר ראוי להלחם במואביים במדינים!! דגרסינן התם: "ויאמר ה' אל משה וכו'", ולפי זה קל וחומר פריכא הוא, מה למדינים שכן לא נכנסו עם ישראל מחמת יראה אלא מחמת שנאה, ונתעברו על ריב לא להם, תאמר במואביים שמחמת יראתם מישראל עשו מה שעשו, ולמה הוצרך הקב"ה להזהירו "אל תצר את מואב, ואל תתגר במלחמה"! ?

ותירץ: "יש לומר, שמשה לא ידע עד עכשיו שפירש לו הקב"ה, שהמדינים לא נכנסו עם ישראל כדי לעזור את מואב בלבד, כמו שחשב משה, אלא מרוב שנאתם וקנאתם בהם, על דרך עובר ומתעבר על ריב לא לו, אבל המואבים שנכנסו עם ישראל לא מחמת שנאתם הוא, אלא מחמת יראתם מהם, ולפי זה יהיה הדבר הפוך

דאילו בכירה, שלא היתה צנועה בשיחתה, דקאמרה [קראה את שם בנה הנולד לה מאביה] "מואב", כלומר: מאבי היה לי זה, אמר לו הקב"ה למשה: "אל תצר את מואב, ואל תתגר בם מלחמה", ומשמע: מלחמה הוא דלא תעשה במואב, הא אנגריא עביד בהו [מותר לך להשתעבד בהם להביא לבני ישראל מים ומזון].

ואילו צעירה, שהיתה צנועה, דקאמרה [קראה שם בנה הנולד לה מאביה] "בן עמי", אמר לו הקב"ה למשה: "וקרבת [כאשר תקרב] מול בני עמון, אל תצורם ואל תתגר בם" דמשמע: כלל וכלל לא, שהרי לא אמר: "אל תתגר בם מלחמה", אלא "אל תתגר בם" סתם, לומר: דאפילו אנגריא לא תעביד בהו [אף זה לא תעשה בבני עמון].⁽²⁾

ואמר רבי חייה בר אבא אמר רבי יהושע בן קרחה:

לעולם יקדים אדם לדבר מצוה, שבשביל

הבכירה אל הצעירה, אבינו זקן, ואיש אין בארץ לבוא עלינו כדרך כל הארץ, [סבורות היו, שכל העולם נחרב כמו בדור המבול]. לכה נשקה את אבינו יין ונשכבה עמו, ונחיה מאבינו זרע. ותשקין את אביהן יין בלילה הוא, ותבוא הבכירה ותשכב את אביה, ולא ידע בשכבה ובקומה. ויהי ממחרת, ותאמר הבכירה אל הצעירה, הן שכבתי אמש את אבי, נשקנו יין גם הלילה, ובאי שכבי עמו, ונחיה מאבינו זרע. ותשקין גם בלילה ההוא את אביהן יין, ותקם הצעירה ותשכב עמו, ולא ידע בשכבה ובקומה. ותהרין שתי בנות לוט מאביהן. ותלד הבכירה בן, ותקרא שמו מואב, הוא אבי מואב עד היום. והצעירה גם היא ילדה בן, ותקרא שמו בן עמי, הוא אבי בני עמון עד היום.

אמר רבי חייה בר אבא, אמר רבי יוחנן:

אין הקב"ה מקפח שכר כל בריה, ואפילו שכר שיחה נאה! והא ראייה שאין הקב"ה מקפח שכר שיחה נאה:

שהובא בהערה הבאה שפירש זה]. ובהכרח שהכוונה היא, שבאמת היתר האנגריא הוא מטעם ענין בלעם, אלא שזה עצמו הוא שבביל עונש הבכירה שפרסמה הזנות שלה עם אביה, לכך נענשה שיצא ממנה בלק שהפקיר גם כן בתו לזנות לעין כל, וכן שאר בנות מואב, וכמאמר הכתוב "ויחל העם לזנות אל בנות מואב" וכמו שדרשו חכמים באריכות, וזה היה הכל בעצת בלעם, שדבר זה גרם היתר האנגריא, ואם כן יפה אמרו שבביל פריצות הבכירה בזנות נענשה שהיו כל בנות מואב כמו כן פרוצות בזנות, ומחמת זה הותר בהם אנגריא, מה שאין כן בבני עמון.

2. ב"פני יהושע" הביא קושיא בשם הגאון בעל ספר "קיקיון דיונה", שהקשה: מנין שהחילוק בין בני עמון למואב בענין אנגריא, הוא משום שיחה נאה של צעירה, והרי יש לומר שמואב גרע משום שהרי באמת היה למשה קל וחומר אפילו להורגם, אלא שמשום שתי פרידות הצילם הקב"ה, ולכן לענין אנגריא על כל פנים, הקל וחומר במקומו עומד, אבל בבני עמון שאין קל וחומר, אסר הקב"ה אפילו את האנגריא?!

ותירץ ה"פני יהושע" בתירוץ שני, דהנה לכאורה תמוה: היות ודרכו של הקב"ה הוא במידה כנגד מידה, אם כן יש להבין מה ענין אנגריא אצל השיחה הנאה?! [וראה במהרש"א

שספק פסולים הם, כמבואר בקדושין עד א. ושל כותי שנגח שור של ישראל, תם משלם חצי נזק, ומועד משלם נזק שלם, שהכותים גרי אמת הן, ודינם כישראל, ודי בקנס שקנסו חכמים לפטור את הישראל מלשלם להם נזקים שלא יטמעו בהם.

רבי מאיר אומר:

שור של ישראל שנגח שור של כותי, פטור; ושל כותי שנגח שור של ישראל, בין תם בין מועד משלם נזק שלם, כלומר: דינם לענין נזיקין כגויים.

למימרא, וכי נאמר דסבר רבי מאיר: כותים גרי אריות הן [מפני אימת האריות נתגיירו, ואינם גרים], (6) ולכן דינם כגויים — (7) ורמינהי סתירה לכך, ממה ששינינו במשנה

לילה אחת שקדמתה בכירה לצעירה בדבר מצוה, שהרי לכך נתכוונו שתייהן, (3) קדמתה ארבע דורות לישראל, כלומר: היה לה בן ישראל ארבעה דורות לפני אחותה, ומי הן ארבעת הדורות: עובד שהוא היה בנה של רות המואביה מבעוז, ישי בנו, ודוד בנו, ושלמה בנו.

ואילו צעירה, לא היה לה בן ישראל עד רחבעם בן שלמה [ארבעה דורות אחר עובד], דכתיב גבי רחבעם: ושם אמו נעמה העמונית. (4)

תנו רבנן:

שור של ישראל שנגח שור של כותי, (5) הרי זה פטור, משום קנס שקנסו חכמים על הכותים אף שגרי אמת הן ודינם כישראל, כדי שלא יטמעו ישראל בהם בחיתון,

הכתוב שלא לחוס על כבודם ומותר לעשות בהם אנגריא, וראה עוד שם.

5. הם אלה שהביאם מלך אשור מבבל ומכותה ומעוא ומחמת וספרוים, והושיבם בערי שומרון, תחת בני ישראל שהגלה אותם משם מלך אשור, כמבואר במלכים ב פרק יז פסוק כד.

6. שנאמר [שם פסוק כה]: "ויהי בתחלת שבתם [של העמים שזכרו] שם [בשומרון], לא יראו את ה' וישלח ה' בהם את האריות ויהיו הורגים בהם", וכתוצאה מכך נתגיירו.

וכתבו התוספות: אף על גב שקיימא לן ביבמות טז א, שאף גרים מחמת אריות גרי אמת הן, הני מילי כשמתגיירים לגמרי, אבל הכותים גרי אריות היו ולא נתגיירו לגמרי, וכדכתיב [פסוק לג]: "את ה' היו יראים, ואת אלהיהם היו עובדים... עד היום הזה הם עושים כמשפטים

3. כמבואר בזיר כג א: "משל ללוט ושתי בנותיו, הן שנתכוונו לשם מצוה: "וצדיקים ילכו בם".

4. הנה רבי חייא בר אבא הוא זה שאמר בתחילה, שהצעירה עדיפה על הבכירה משום שיחתה הנאה, והוא עצמו עצמו אמר כאן, שהבכירה עדיפה על הצעירה משום שהקדימה לדבר מצוה; וביאר המהרש"א: שאינן סותרים, שבדבר אחד זכתה הצעירה לפני הבכירה, ובדבר אחד זכתה הבכירה לפני הצעירה, והיה השכר והעונש לשתייהן לפי מעשיהם, כי לפי שהקדימה הבכירה במצוה לקיום העולם לפי דעתה, זכתה להקדים למלכות שהוא קיום העולם, שאלמלא מוראה של מלכות איש את רעהו חיים בלעו, ולפי שלא חסה על כבוד אביה וקראה אותו מואב, ופרסמה שבזנות בא לה בן זה מאביה, והוא הרי ודאי שלשם זנות נתכוין, לפיכך אמר

במסכת נדה נו ב:

כל הכתמים [בגדים מוכתמים בדם נדות] **הבאים מרקם** [עיר שרובם בחזקת נכרים], **טהורים** הם, כי דם של גויה נדה אינו מטמא; (8) **ורבי יהודה מטמא, מפני שהן** — אף הנכרים שברקם — **גרים** הם, **וטועים**, שנוהגים הם כמו הגויים, ודינם כישראל מומר.

והכתמים הבאים **מבין הנכרים**, הרי הם **טהורים**.

ואילו הכתמים הבאים **מבין ישראל ומבין הכותים**: **רבי מאיר מטמא, וחכמים מטהרין, שלא נחשדו ישראל על כתמיהן**.

כלומר: הכתמים הבאים מבין ישראל ומבין הכותים, ואינם עומדים במקום הפקר הרי אלו טמאים, שאף דם הכותים מטמא כדם ישראל לפי שגרי אמת הם.

אבל הכתמים שאינם מוצנעים אלא עומדים במקום הפקר, יש בזה חילוק בין הכתמים שבערי ישראל, שהם טהורים לכולי עלמא, כי לא נחשדו ישראל על כתמיהם להפקירם, אלא מצניעים אותם שלא ייטמאו בהם טהרות; ואילו הנמצאים בין הכותים במקום הפקר, נחלקו בזה רבי מאיר וחכמים, לדעת רבי מאיר הרי הם טמאים, כי הכותים נחשדו על כתמיהם להפקירם, ואילו לדעת חכמים הרי הם טהורים, שאף הם לא נחשדו על כתמיהם להפקירם. (9)

אלמא, הרי מוכח ממה שרבי מאיר מטמא את כתמי הכותים, **דקסבר רבי מאיר: כותים גרי אמת הם**.

ותיקשי מהברייתא דלעיל, שמוכח ממנה, שרבי מאיר סובר "כותים גרי אריות הם"!

אמר תירץ רבי אבהו: לעולם קסבר רבי מאיר שכותים גרי אמת הן, ומה שאמר רבי מאיר שלענין נזיקין דין גויים להם, **קנס הוא**

"דבר אל בני ישראל, אשה כי תזריע וילדה", ולמדנו: בת ישראל מטמאה בלידה ונידה [ודמה טמא הוא לטמא טהרות], ולא נכרית.

ואף על גב שגזרו חכמים [נדה לד א] עליהם שיהיו מטמאים, מכל מקום לא גזרו על כתמיהם, היות וכתמים הנצאים בבגדים שאינם באים בהרגשה אף גבי ישראל טהורים הם מן התורה וחכמים הם שגזרו עליהם, וגבי גויים לא גזרו.

ואפילו כתמים שבאו בהרגשה לא גזרו חכמים עליהם שיהיו מטמאים, אלא כשהם לחים ולא כשהם יבשים, כדי לעשות היכר שאין טומאתם מן התורה, רש"י.

9. נתבאר על פי רש"י על פי גמרא נדה נו ב.

הראשונים, אינם יראים את ה' יראה שלימה, שנתגייירו מיראת האריות אין יראתם את ה' יראה שלימה, רש"י] ואינם עושים כחוקותם וכמשפטם וכתורה וכמצוה אשר צוה ה' את בני יעקב אשר שם שמו ישראל"; והסוברים שגרי אמת הן, סוברים, שלבסוף נתגייירו לגמרי.

7. ביארו הראשונים, שמתחילה חשבה הגמרא שאין טעמו של רבי מאיר משום קנס וכמו חכמים, שאם משום קנס די לנו במה שנקנסם כמו חכמים, ואם החמיר רבי מאיר לעשותם כגויים לגמרי, מסתמא סובר הוא ש"גרי אריות הן", ומכל מקום מתרצת הגמרא שמשום קנס הוא, והוא סובר לקנוס יותר מחכמים.

8. דם נכרים טהור מן התורה, משום דכתיב:

שקנס רבי מאיר בממונם של הכותים, כדי שלא יטמעו ישראל בהם. כלומר, שלא יתחתנו בהם, שספק פסולים הם, כמבואר בקדושין עד א.

כלומר, רבי מאיר קונס יותר מחכמים, שאילו חכמים קנסו רק שיהיה שור של ישראל פטור על של כותי. אבל לא גזרו על שור תם של כותי שישלם נזק שלם. ואילו רבי מאיר קנס אף על שור תם שלהם שישלם נזק שלם.

מתיב רבי זירא לדברי רבי אבהו, הסובר שקנס רבי מאיר בממונם, ממה ששינו בתחילת פרק שלישי בכתובות:

ואלו נערות בתולות שיש להם קנס, אם אנס אותן או פיתה אדם אותן:

הבא על הממזרת, ועל הנתינה, ועל הכותית.

וסתם משנה רבי מאיר היא, ואי פלקא דעתך שקנס רבי מאיר בממונם, הכי נמי גבי קנס: נקנס רבי מאיר שלא לשלם להן קנס, כדי שלא יטמעו בהן! (10)

אמר, תירץ אבוי: לעולם קונס רבי מאיר את

הכותים בממונם, ולכן דינם כגויים לענין נזיקין, אלא שלגבי אונס ומפתה את הכותית לא קנס רבי מאיר את הכותים, לפטור את האונס או המפתה מתשלום קנס, כדי שלא ט-א יהא חוטא נשכר.

ומקשה הגמרא: וניתביה לעניינים! יאמר רבי מאיר שהאונס או המפתה אותן יתן את הקנס לעניינים, ולא יהא חוטא נשכר!?

אמר תירץ רב מרי: לכך לא אמר רבי מאיר שיתן את הקנס לעניינים, משום דהוה ממון שאין לו תובעים. שלא יוכל אחד מהעניינים לתובעו, כי לכל אחד יאמר "לא לך אתננו, אלא לעני אחר אתנהו".

מתנירין:

שור של פקה, שנגח שור של חרש שוטה וקטן, הרי זה חייב לשלם להם.

ואילו שור של חרש שוטה וקטן, שנגח שור של פקה, פטור מלשלם מגופו כשהוא תם. (1)

שור של חרש שוטה וקטן, שנגח, בית דין מעמידין להן אפוטרופוס, ומעידין להן בפני

1. א. ואפילו העמידו לו בית דין אפוטרופוס לשמירת נזקיו, ובגמרא יתבאר יותר.

ב. כתב רש"י: בגמרא מפרש, דאין מעמידין אפוטרופוס לתם לגבות מגופו, אבל בנזקי מועד מעמידין אפוטרופוס לשור היתומים לקיים "והועד בבעליו", וגובין הנזק מקרקע של יתומים. ומה שכתב רש"י שגובין מקרקע של יתומים, דמשמע: אבל לא מטלטלין, הוא לשיטתו בהמשך דבריו, ותמהו התוספות עליו בד"ה אין מעמידין, ויובא בסוגיית הגמרא בהערות.

10. א. כתבו התוספות: "מדרבנן לדרבנן נמי הוי מצי למיפרך, דמודו רבנן דקנסינן להו, דקתני שור של ישראל שנגח שור של כותי, פטור, אלא משום דסתם מתניתין רבי מאיר, פריך מרבי מאיר ארבי מאיר".

ב. כתב הרא"ה ב"שיטה מקובצת": "מתיב רבי זירא, כל שכן דקשיא אי אמרת דסבר רבי מאיר כותים גרי אריות הן, אלא רבי זירא הא והא קשיא ליה, דמיהא משמע דגרי אמת הן, ולא קנסינן.